

แนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักสัปบุริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3

The Guidelines for Local Wisdom According to Sappurisdhamma 7 of Administrators of Small Schools Under Nakornsawan Primary Educational Service Area Office 3

รัชณี ดวงแก้ว¹ วินัย ทองมัน² และวิรัช จงอยู่สุข³

Ratchanee Duangkaew, Winai Tongmun and Wirat Jongyusuk

Received: November 26, 2021

Revised: January 03, 2022

Accepted: January 24, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก และ 2) หาแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักสัปบุริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี ประชากร คือ ผู้บริหาร ข้าราชการครู พนักงานราชการ และครูอัตราจ้าง ในโรงเรียนขนาดเล็ก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 จำนวน 805 คน เลือกกลุ่มตัวอย่างโดย โดยใช้ตาราง Krejcie & Morgan ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 351 คน และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .99 สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล คือ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิควิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2) แนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักสัปบุริสธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก มีดังนี้ 1) ด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้บริหารควรสร้างความเข้าใจให้กับครูและบุคลากรในโรงเรียน ถึงเหตุผลและความสำคัญในการกำหนดเป้าหมายความสำเร็จของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในสถานศึกษา 2) ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้บริหารควรมีการ

¹ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3; Nakhon Sawan Primary Educational Service Area Office 3

^{2,3} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: ratchaneed59@gmail.com, Tel. 095-1254779

ประชุมชี้แจงถึงสาเหตุที่จำเป็นต้องมีการจัดการเรียนรู้ร่วมกับท้องถิ่น ควรสร้างความตระหนักให้ครูได้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในการนำท้องถิ่นมาเป็นส่วนช่วยในการจัดการเรียนรู้ 3) ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้บริหารควรชี้แจงให้ครูมีความเข้าใจสาเหตุที่ต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้บริหารควรสร้างความเข้าใจ และสร้างความตระหนักให้กับครูและบุคลากร ถึงสาเหตุและความจำเป็นในการเผยแพร่ผลงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำสำคัญ: การบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น, โรงเรียนขนาดเล็ก, หลักสัปปุริสธรรม 7

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the condition of local wisdom management of small school administrators; and 2) to find the guidelines of local wisdom management according to Sappurisdhamma 7 of small school administrators under the Nakhon Sawan Primary Educational Service Area 3. This research was a mixed methods research. 805 people were the population consisting of administrators, government teachers, government employees and contract teachers in small schools under the Nakhon Sawan Primary Educational Service Area 3. A sample group consisted of 351 people by using the Krejcie & Morgan table and 9 key informants. The instrument used was a questionnaire with confidence of .99. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, mean, standard deviation and a semi-structured interview form. Data were analyzed using content analysis techniques. The results of the research showed that 1) the condition of local wisdom management of small school administrators, overall was at a high level; 2) the guidelines of local wisdom management according to Sappurisdhamma 7 of small school administrators were as follows: 1) in terms of planning the use of local wisdom, the administrators should create an understanding of teachers and school personnel on the reasons and importance of setting goals for success in applying local wisdom in schools; 2) in case of local wisdom use, the administrators should have a meeting to explain why learning management was needed with the local area, and create awareness for teachers to see the benefits that will occur in bringing local people to help in learning management; 3) in terms of assessment of local wisdom use, the administrators should explain to the teachers to understand the reasons for the need to determine the time period for using local wisdom; and 4) in case of the improvement of local wisdom use, the administrators should create an understanding

and awareness among teachers and staff about the causes and necessity of disseminating works of local wisdom.

Keywords: Local Wisdom Management, Small Schools, Sappurisdhamma 7

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติ สามารถดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนได้ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงาม ที่จรจรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกันกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนสมดุล ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิมเพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะกับยุคสมัย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นจัดได้ว่าเป็นองค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถจัดเจนของคนในท้องถิ่นที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาในระยะเวลายาวนาน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 ได้ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการศึกษา โดยระบุไว้ใน มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง (ราชกิจจานุเบกษา, 2542) จากสาระบัญญัติดังกล่าว สถานศึกษาทุกแห่งจะต้องนำไปปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเจตนารมณ์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ จะเป็นการสร้างความมั่นใจแก่ผู้ปกครองว่าบุตรหลานจะ ได้รับการศึกษาและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว และกระทรวงศึกษาธิการ ได้ปรับแผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2562-2564) มีหลักการสำคัญคือ “ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ มีวินัย ใฝ่รู้มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีคุณธรรมและจริยธรรม ภายใต้วิสัยทัศน์ “มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้คู่คุณธรรม มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขในสังคม” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดลักษณะของภูมิปัญญาไทยไว้ 11 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเกษตรกรรม 2) ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม 3) ด้านการแพทย์แผนไทย

4) ด้านจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน 6) ด้านสวัสดิการ 7) ด้านศิลปกรรม 8) ด้านการจัดการองค์กร 9) ด้านภาษาและวรรณกรรม 10) ด้านศาสนาและประเพณี 11) ด้านการศึกษา (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2563) การนำภูมิปัญญาไทยกลับสู่การศึกษาสามารถจัดได้โดยการส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในสถานศึกษา โดยเปิดกว้างให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาในรูปแบบของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการนำภูมิปัญญาไทยถ่ายทอดให้กับนักเรียน ทั้งในด้านการจัดหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย การให้คำปรึกษาในแนวทางการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น หรือการนำบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในท้องถิ่นเข้ามาเป็นวิทยากรให้ความรู้กับนักเรียนในโอกาสต่าง ๆ หรือการที่โรงเรียนนำองค์ความรู้ในท้องถิ่น เข้ามาสอนสอดแทรกในทุกเนื้อหาวิชา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 เป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีหน้าที่ในการส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกให้สถานศึกษาเกิดการบริหารจัดการศึกษาร่วมกับท้องถิ่นเพื่อให้นักศึกษามีเอกภาพ และเป็นไปตามบริบทของสถานศึกษา รวมทั้งสนับสนุนให้สถานศึกษานำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อเกิดการอนุรักษ์ รื้อฟื้น ประยุกต์ และพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาของแต่ละพื้นที่ลงสู่สถานศึกษา โดยการบริหารงานผ่านผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัด ซึ่งจำเป็นต้องมีการบริหารอย่างเป็นระบบด้วยหลักธรรมอันเป็นสิ่งนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ซึ่งพบว่า ปัจจุบันการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนขนาดเล็ก ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 3 มีการบริหารงานโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนสถานศึกษาแต่ยังไม่มีความชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นด้านนโยบายในการบูรณาการภูมิปัญญา ร่วมกับการดำเนินงานของสถานศึกษา การส่งเสริมให้ครูและบุคลากรนำภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนรู้ ตลอดจนนำเสนอการจัดการศึกษาภายใต้บริบทภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม เป็นที่ประจักษ์ต่อบุคคลภายนอก ดังเห็นได้จากการวางแผนการดำเนินการตามจุดเน้นของโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยโครงการที่เน้นทักษะด้านวิชาการ ขาดการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเหมาะสม

หลักสัปปุริสธรรม 7 คือ คุณธรรมคุณงามความดีเป็นตัวคอยกำหนดให้ผู้บริหารในฐานะเป็นหัวหน้าต้องปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาสมควรต้องกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับบุคลากรอื่น และจะต้องบังคับใจตนเองให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดีงาม 1) อัมมัญญาตา รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่งมีฐานะหรือจะทำอะไรก็ตามต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ 2) อัถถัญญาตา รู้จุดหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปในทิศทางใด 3) อัถตัญญาตา รู้ตน คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไรอยู่ในสถานะใดมีคุณสมบัติ มีความพร้อมมีความถนัด สติปัญญา ความสามารถอย่างไร 4) มัตถัญญาตา รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดีหมายความว่าต้องรู้จักขอบเขตขีดขั้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่าง ๆ 5) กาลัญญาตา รู้กาลคือ รู้จักเวลา รู้จักการวางแผนงาน 6) ปริสัญญาตา รู้ชุมชน คือ รู้สังคม เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้องหรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด 7)

บุคคลัญตา รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้ร่วมงานเพื่อการปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสม (พระมหาจรรยา อภิธมฺมจิตฺโต และคณะ, 2564) ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับการบริหารจัดการในแง่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยภายใต้หัวข้อ แนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 เพื่อศึกษาสภาพการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้บริหารสถานศึกษา ในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 และเพื่อหาแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 ในการส่งเสริมการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรมภายใต้บริบทของชุมชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้บริหารสถานศึกษา ในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3
2. เพื่อหาแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบวิธีผสมผสาน (Mixed Methods Research) ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 โดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และหลักการเกี่ยวกับงานวิจัย เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดและสร้างแบบสอบถาม (Questionnaire) โดยกรอบแนวคิดที่นำมาใช้ คือ การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานศึกษา ประกอบด้วย 4 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ คือ หลักสัปปุริสธรรม 7 ได้แก่ 1) ธัมมัญญาตา เป็นผู้รู้จักเหตุ 2) อตถัญญาตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล 3) อตตัญญาตา รู้จักตน 4) มัตตัญญาตา รู้จักประมาณ 5) กาลัญญาตา รู้จักกาล 6) ปริสัจญญาตา รู้จักชุมชน 7) ปุคคัลญญาตา รู้จักบุคคล และเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 รูป/คน เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ความเหมาะสมของปริมาณข้อคำถาม ความสอดคล้องระหว่างคำถามกับวัตถุประสงค์ ซึ่งเกณฑ์ที่ใช้ในการวัดค่าดัชนี คือ IOC (Item Objective Congruence) รวมทั้งตรวจสอบความถูกต้องในการใช้ภาษา และความครอบคลุมในเนื้อหา จากนั้นนำแบบสอบถามทดลองใช้ (Try out) กับครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในการ

วิจัย จำนวน 30 คน ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.99 ประชากร คือ ผู้บริหาร และข้าราชการครู พนักงานราชการ และครูอัตราจ้าง ที่ปฏิบัติงานสอนในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 3 จำนวน 805 คน เลือกกลุ่มตัวอย่างโดยสุ่มตัวอย่างอย่าง ง่าย โดยใช้ตาราง Krejcie & Morgan ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 351 คน สถิติที่ใช้คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน สร้างข้อคำถามให้สัมพันธ์กับแนวทางการบริหาร ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักปฐพีธรรม 7 ของผู้บริหารในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 3 เพื่อหาแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักปฐพีธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา ประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3

ขั้นตอนที่ 2 หาแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักปฐพีธรรม 7 ของ ผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 3 โดย เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 รูป/คน ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi Structure Interview) และวิเคราะห์ค่าให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้เทคนิคการ วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique) เพื่อหาแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักปฐพีธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3

สรุปผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 พบว่า สถานภาพของผู้ตอบ แบบสอบถาม ประกอบด้วย ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง จำนวน 179 คน คิดเป็น ร้อยละ 49.10 ตำแหน่ง ครู จำนวน 306 คน คิดเป็นร้อยละ 87.90 มีประสบการณ์การทำงาน ระหว่าง 5-10 ปี จำนวน 127 คิดเป็นร้อยละ 36.20 และด้านประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า สถานศึกษาที่ผู้ตอบแบบสอบถามปฏิบัติงานอยู่มีการดำเนินการเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนใหญ่ เป็นสาขาเกษตรกรรม จำนวน 161 คน คิดเป็นร้อยละ 45.70 รองลงมา คือ สาขาศิลปกรรม จำนวน 75 คน คิดเป็นร้อยละ 21.40 ถัดมา คือ สาขาภาษาและวรรณกรรม จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 19.40 น้อยที่สุด คือ สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม จำนวน 47 คน คิดเป็นร้อยละ 13.40 และ ไม่มีโรงเรียนใดดำเนินการด้านสาขากองทุนและธุรกิจชุมชน คิดเป็นร้อยละ 0 และสภาพการบริหาร ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้บริหารสถานศึกษา ในโรงเรียนขนาดเล็กสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 จากการวิจัยระดับการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ของผู้บริหาร สถานศึกษา ในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ทั้ง 4 ด้าน เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้าน

การประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สภาพการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ของผู้บริหารสถานศึกษา ในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 3 แยกเป็นรายด้าน ดังนี้

ด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ผู้บริหารส่งเสริมให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงาน โดยคัดเลือกจากผู้เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมาก

ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า สถานศึกษากำหนดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาใช้ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมาก

ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ผู้บริหารสนับสนุนมีการกำหนดชั่วโมงเรียนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นตามที่หลักสูตรกำหนด มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมาก

ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สถานศึกษามีการนำปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด

2. แนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 3 พบว่า จากการวิจัยแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 3 โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 รูป/คน ประกอบไปด้วย 4 ด้าน โดยมีแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ดังนี้

2.1 ด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้บริหารควรสร้างความเข้าใจให้ครูและบุคลากรในโรงเรียน เข้าใจถึงเหตุผลและความสำคัญในการกำหนดเป้าหมายความสำเร็จของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในสถานศึกษา ควรให้ครูได้วิเคราะห์ข้อดีของการกำหนดเป้าหมายความสำเร็จร่วมกัน เพื่อให้เห็นประโยชน์ได้ชัดเจนขึ้น ควรให้ครูและบุคลากรได้วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการเรียนรู้ของตนเอง แล้วกำหนดเป้าหมายความสำเร็จเชิงปริมาณในรายวิชาที่ตนเองสอนให้มีความเหมาะสม แนะนำให้ครูและบุคลากรพิจารณาค่าความสำเร็จเชิงปริมาณในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนรู้ให้ มีความเหมาะสมกับศักยภาพของตนเอง นักเรียน และเครือข่าย ควรกำหนดเป้าหมายเชิงปริมาณในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ให้เหมาะสมกับกรอบระยะเวลา ควรจัดให้มีการระดมความคิดให้ครูและบุคลากรได้ร่วมกันวิเคราะห์แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ควรให้คำแนะนำแก่ครูและบุคลากรให้รู้จักกับปราชญ์ชาวบ้าน หรือวิทยากรท้องถิ่น ว่ามีความสามารถ ความถนัด และมีศักยภาพในระดับใดก่อนการกำหนดเป้าหมายเชิงปริมาณการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.2 ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้บริหารควรมีการประชุมชี้แจงถึงสาเหตุที่จำเป็นต้องมีการจัดการการเรียนรู้ร่วมกับท้องถิ่น ควรสร้างความตระหนักให้ครูได้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในการนำท้องถิ่นมาเป็นส่วนช่วยในการจัดการเรียนรู้ ควรสนับสนุนให้ครูและบุคลากรได้พิจารณาเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเอง ควรมีการวางแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมกับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาร่วมกับครูและบุคลากร ควรแนะนำให้ครูกำหนดขอบเขตของเนื้อหาพอประมาณที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ ควรชี้แจงให้ครูและบุคลากรได้ศึกษาช่วงเวลาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเวลาเรียน ควรให้คำแนะนำ และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับครูในการพิจารณาเลือกปราชญ์ชาวบ้าน หรือวิทยากรภายนอก ที่จะเป็นผู้สอนให้แก่ักเรียนเพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างเต็มที่และเต็มศักยภาพ

2.3 ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้บริหารควรชี้แจงให้ครูมีความเข้าใจสาเหตุที่ต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรเปิดโอกาสให้ครูได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของระยะเวลาในการประเมินผลภูมิปัญญาโดยใช้เหตุผลประกอบการพิจารณา ควรร่วมวางแผนในการกำหนดระยะเวลาการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับครูฝ่ายวิชาการเพื่อให้การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีกรอบระยะเวลาที่ชัดเจน ควรให้ข้อมูลกับครูและบุคลากรได้พิจารณาตนเองเพื่อกำหนดกรอบระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการเรียนรู้ โดยพิจารณาหลักสูตร และวิเคราะห์เวลาเรียนของผู้เรียนที่ตนรับผิดชอบ ควรให้ข้อมูลเพียงพอในการให้ครูและบุคลากรได้วิเคราะห์ความเป็นไปของชุมชนในการให้ความร่วมมือกับโรงเรียน ควรให้ครูจัดทำรายนามผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.4 ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้บริหารสร้างความเข้าใจและสร้างความตระหนักให้กับครูและบุคลากรถึงสาเหตุและความจำเป็นในการเผยแพร่ผลงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรยกย่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาผลงานทางวิชาการเพื่อสร้างความกระตือรือร้นให้ครูได้เห็นถึงข้อดี และประโยชน์ของการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ชัดเจน ควรเป็นที่ปรึกษาในแก่ครู และส่งเสริมให้ครูพิจารณาเลือกนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับความสามารถ ความถนัดของตนเองมาเผยแพร่แก่บุคคลภายนอก ควรจัดพื้นที่ให้ครูและบุคลากรได้มีโอกาสในการเผยแพร่ผลงานภูมิปัญญา ควรให้ความรู้ คำชี้แนะแก่ครูและบุคลากรในการเผยแพร่ภูมิปัญญาภายใต้ความเหมาะสม และควรกำหนดระยะเวลาในการให้ครูและบุคลากรได้เผยแพร่ผลงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ให้แก่ครูและโรงเรียนในคราวเดียวกันในโอกาสต่าง ๆ ควรเป็นผู้นำให้แก่ครูในการเข้าสังคมทางวิชาการ ควรแนะนำครูให้รู้จักองค์กรทางการศึกษา ควรส่งเสริมให้ครูได้อบรมหรือประชุมเพื่อสร้างเครือข่ายทางวิชาการในการเผยแพร่ผลงานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาจัดการศึกษาให้เป็นที่รู้จัก

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก ทั้ง 4 ด้าน โดยเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และด้านการ วางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า

1.1 ด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยข้อ ที่มีค่าเฉลี่ยระดับสูงสุด คือสถานศึกษา มีการนำปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ เรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวันทนี ใจเฉพา (2562) พบว่า ชุมชนวัด เกตมีผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 4 ท่าน ที่ได้รับการยืนยันจากชุมชนว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญและมีความรู้ความสามารถจริง จากข้อมูลที่ได้มาประชุมผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อใช้เป็นฐานในการพัฒนาเป็นคู่มือสำหรับการบริหารจัดการศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษามี ความเห็นชอบโดยรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ในการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นนั้น การวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสิ่งที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดคือ ตัวบุคคลหรือ ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ จากประสบการณ์ จากการเรียนรู้ที่สืบทอดกันมาอย่าง ยาวนาน

1.2 ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ย ระดับสูงสุด ผู้บริหารสนับสนุนมีการกำหนดชั่วโมงเรียนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นตามที่หลักสูตร กำหนด อยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนิชานันท์ ต้นสุริยา (2558) พบว่า มีการใช้ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนของครูในสถานศึกษา ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับ คือ ด้านคติ ความคิด ความเชื่อ รองลงมา คือ ด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี ด้าน แนวทางปฏิบัติและเทคโนโลยีชาวบ้าน และด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น ตามลำดับ ทั้งนี้อาจ เป็นเพราะผู้บริหารให้ความสำคัญกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยในการจัดการเรียนรู้ ให้กับ นักเรียนในสังกัด ซึ่งนอกจากเป็นการระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาช่วยพัฒนาการศึกษาแล้ว ยัง เป็นการสร้างความร่วมมือ สร้างความรักความผูกพัน และความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง

1.3 ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดย ข้อที่มีค่าเฉลี่ยระดับสูงสุด คือ สถานศึกษากำหนดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาใช้ อยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศรีจันทร์ธน์ กันทะวัง (2558) พบว่า รูปแบบการเรียนการสอนภูมิ ปัญญาท้องถิ่นตามแนวการสอนเชิงประสบการณ์โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สำหรับนักเรียน ระดับชั้นประถมศึกษา มีองค์ประกอบ ดังนี้ 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) เนื้อหา 4) การจัดการ เรียนการสอน 5) การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ รูปแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีขั้นตอน จัดการเรียนการสอน 6 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศการเรียนรู้อันขึ้นเรียนรู้จากครูผู้สอน หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ขั้นปฏิบัติกิจกรรมในสภาพจริง ขั้นนำเสนอ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ที่ได้ปฏิบัติกิจกรรม ขั้นสรุปผลการเรียนรู้ ขั้นประยุกต์ใช้โดยการจัดนิทรรศการ และจากการถอด

บทเรียนที่ได้จากการใช้รูปแบบการเรียนการสอน พบว่า เป็นการจัดกิจกรรมที่หลากหลายและจัดประสบการณ์ภาคสนามให้แก่ผู้เรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสุข สอดคล้องกับพื้นฐานหรือวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความรัก ความภาคภูมิใจและมีความผูกพันกับท้องถิ่น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการที่นักเรียนได้เรียนรู้ตามความสนใจ จะทำให้เรียนรู้อย่างมีความสุข และมีผลการเรียนที่ดี การกำหนดหลักสูตรหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ

1.4 ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยระดับสูงสุด คือ ผู้บริหารส่งเสริมให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงาน โดยคัดเลือกจากผู้เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย อยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของมาลี แวเวเพ็ชร (2558) พบว่า สภาพการมีส่วนร่วมของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอ่างทอง ในภาพรวม สภาพการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องอาศัยความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันพัฒนาส่วนดีและการแก้ไขส่วนที่เป็นปัญหา เพื่อให้การจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดียิ่งขึ้นไป

2. แนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 3 พบว่า

2.1 ด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ผู้บริหารควรสร้างความเข้าใจให้ครูและบุคลากรในโรงเรียนเข้าใจถึงเหตุผลและความสำคัญในการกำหนดเป้าหมายความสำเร็จของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในสถานศึกษา ควรให้ครูได้วิเคราะห์ข้อดีของการกำหนดเป้าหมายความสำเร็จร่วมกัน ควรให้ครูและบุคลากรได้วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการเรียนรู้ของตนเอง แล้วกำหนดเป้าหมายความสำเร็จเชิงปริมาณในรายวิชาที่ตนเองสอนให้มีความเหมาะสม แนะนำให้ครูและบุคลากรพิจารณาค่าความสำเร็จเชิงปริมาณในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนรู้ ให้มีความเหมาะสมกับศักยภาพของตนเองและนักเรียน ควรกำหนดเป้าหมายเชิงปริมาณในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ให้เหมาะสมกับรอบระยะเวลา ควรจัดให้มีการระดมความคิดเห็นให้ครูและบุคลากรได้ร่วมกันวิเคราะห์แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ควรให้คำแนะนำแก่ครูและบุคลากรให้รู้จักกับปราชญ์ชาวบ้าน หรือวิทยากรท้องถิ่น ว่ามีความสามารถ ความถนัด และมีศักยภาพในระดับใดก่อนการกำหนดเป้าหมายเชิงปริมาณการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารจำเป็นต้องส่งเสริมให้มีการจัดทำกรอบหลักสูตรท้องถิ่นในรูปของคณะทำงาน มีการวิเคราะห์หลักสูตรท้องถิ่นในการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน รวมถึงส่งเสริมให้มีการวิเคราะห์ผลที่คาดว่าจะได้รับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในสถานศึกษา ตลอดจนวิเคราะห์ผลที่คาดว่าจะผู้เรียนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะได้รับจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการกำหนดการจัดการเรียนรู้ สอดคล้องกับงานวิจัยของสายสุตา เตียเจริญ และคณะ (2560) พบว่า ในการวางแผนภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องมีการสำรวจความต้องการของถิ่นฐานในระดับท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และความยั่งยืนของชุมชน ประกอบด้วย การสร้างความตระหนัก การแสวงหา

และการสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้อย่างเป็นระบบ การเข้าถึงและการแลกเปลี่ยนความรู้ และการนำความรู้ไปใช้

2.2 ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ผู้บริหารควรมีการประชุมชี้แจงถึงสาเหตุที่จำเป็นต้องมีการจัดการเรียนรู้ร่วมกับท้องถิ่น ควรสร้างความตระหนักให้ครูได้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในการนำท้องถิ่นมาเป็นส่วนช่วยในการจัดการเรียนรู้ ควรสนับสนุนให้ครูและบุคลากรได้พิจารณาเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเอง ควรมีการวางแผนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมกับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาร่วมกับครูและบุคลากร ควรแนะนำให้ครูกำหนดขอบเขตของเนื้อหาพอประมาณที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ ควรชี้แจงให้ครูและบุคลากรได้ศึกษาช่วงเวลาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเวลาเรียน ควรให้คำแนะนำ และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับครูในการพิจารณาเลือกปราชญ์ชาวบ้าน หรือวิทยากรภายนอก ที่จะเป็นผู้สอนให้แก่แก่นักเรียนเพื่อให้แก่นักเรียนได้เรียนรู้อย่างเต็มที่ และเต็มศักยภาพ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครสวรรค์เขต 3 ได้มีการกำหนดภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้อย่างชัดเจน นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาในการร่วมจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ส่งเสริมให้ครูบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของมาลี แวเวเพ็ชร (2558) พบว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอ่างทอง สรุปคือ ขั้นการออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ควรมีการแต่งตั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นคณะกรรมการร่วมประชุมวางแผนในการออกแบบกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษากำหนดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ให้ผู้เรียนเลือกเรียน ตามความถนัด และความสนใจของผู้เรียน ขั้นการออกแบบการเรียนรู้ของหลักสูตรสถานศึกษา เชิญภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกำหนดและออกแบบการเรียนรู้ ร่วมจัดทำสื่อจัดทำสื่อ และการใช้แหล่งเรียนรู้ ทั้งในและนอกสถานศึกษา และขั้นการจัดทำคำอธิบายรายวิชา เชิญภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิทยากรถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อวางแผนในการจัดทำคำอธิบาย รายวิชาให้สอดคล้องกับมาตรฐาน การเรียนรู้

2.3 ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ผู้บริหารควรชี้แจงให้ครูมีความเข้าใจสาเหตุที่ต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรเปิดโอกาสให้ครูได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของระยะเวลาในการประเมินผลภูมิปัญญาโดยใช้เหตุผลประกอบการพิจารณา ควรร่วมวางแผนในการกำหนดระยะเวลาการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับครูฝ่ายวิชาการเพื่อให้การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีกรอบระยะเวลาที่ชัดเจน ควรให้ข้อมูลกับครูและบุคลากรได้พิจารณาตนเองเพื่อกำหนดกรอบระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการเรียนรู้ โดยพิจารณาหลักสูตร และวิเคราะห์เวลาเรียนของผู้เรียนที่ตนรับผิดชอบ ควรให้ข้อมูลที่เพียงพอในการให้ครูและบุคลากรได้วิเคราะห์ความเป็นไปของชุมชนในการให้ความร่วมมือกับโรงเรียน ควรให้ครูจัดทำรายนามผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษานครสวรรค์เขต 3 มีการ

วัดและประเมินผลการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับการกำหนดนโยบายทางการศึกษา และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นลงสู่การจัดการเรียนการสอน โดยมีการกำหนดเครื่องมือที่หลากหลายในการประเมินผลและกำหนดระยะเวลาในการวัดและประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นระยะ ตลอดจนรายงานผลการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้รับทราบ สอดคล้องกับงานวิจัยของจิราภรณ์ ชัยน (2558) พบว่า บทบาทการนำแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ของผู้บริหารโรงเรียน ใน 5 ด้าน โดยหนึ่งในด้านนั้น ได้แก่ ด้านการวัดและประเมินผลในการนำแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ ซึ่งมีความจำเป็นในการขับเคลื่อนภูมิปัญญาท้องถิ่นลงสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ผู้บริหารสร้างความเข้าใจ และสร้างความตระหนักรู้ให้กับครูและบุคลากรถึงสาเหตุและความจำเป็นในการเผยแพร่ผลงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรยกย่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาผลงานทางวิชาการเพื่อสร้างความกระตือรือร้นให้ครูได้เห็นถึงข้อดี และประโยชน์ของการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ชัดเจน ควรเป็นที่ปรึกษาในแก่ครู และเปิดโอกาสให้ครูได้เผยแพร่ผลงานภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายใต้อาจารย์ที่เหมาะสม และควรกำหนดระยะเวลาในการให้ครูและบุคลากรได้เผยแพร่ผลงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมและเอื้อประโยชน์ให้แก่ครูและโรงเรียนในคราวเดียวกันในโอกาสต่าง ๆ ควรเป็นผู้นำให้แก่ครูในการเข้าสังคมทางวิชาการ ควรแนะนำครูให้รู้จักองค์กรทางการศึกษา ควรส่งเสริมให้ครูได้อบรมหรือประชุมเพื่อสร้างเครือข่ายทางวิชาการในการเผยแพร่ผลงานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาจัดการศึกษาให้เป็นที่รู้จัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ในการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น จำเป็นต้องได้รับการยอมรับตั้งแต่ระดับผู้เรียน ซึ่งจัดว่าเป็นผู้รับบริการ ชุมชน และหน่วยงานภายนอก ผู้บริหารจำเป็นต้องให้ความสำคัญ เนื่องจากข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่ได้จากการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนที่ได้มานั้นเป็นข้อมูลสารสนเทศอันเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อทุกฝ่ายมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนิชานันท์ ต้นสุริยา (2558) พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรในสถานศึกษา ควรสร้างองค์กรเครือข่ายผู้ปกครองในชุมชน เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีส่วนร่วมในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 3 รายงานผลการดำเนินงานและเผยแพร่สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยแนวทางการแนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของผู้บริหาร ในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 3 ซึ่งให้เห็นว่าในการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นซึ่งประกอบไปด้วย 4 ด้านอันได้แก่ 1) ด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งการบริหารดังกล่าวทั้ง 4 ด้าน

ผู้บริหารต้องมีคุณธรรม และใช้พุทธธรรมดั่งหลักสัปปริสธรรม 7 มาเป็นส่วนช่วยในการบริหาร เพื่อให้เกิดความสุขในการทำงานร่วมกัน ส่งผลให้การบริหารภูมิปัญญาเป็นไปอย่างราบรื่นและตอบสนองความต้องการของชุมชน ดังนี้

ด้านการวางแผนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย

1. ธัมมัญญตา (รู้หลักการ) คือ ผู้บริหารควรสร้างความเข้าใจให้ครูและบุคลากรในโรงเรียนเข้าใจถึงเหตุผลและความสำคัญในการกำหนดเป้าหมายความสำเร็จของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ในสถานศึกษา
2. อตถัญญตา (รู้จุดหมาย) คือ ผู้บริหารควรชี้แจงอธิบายให้ครูและบุคลากรเข้าใจและทราบถึงผลดีของการกำหนดความสำเร็จเชิงปริมาณของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้
3. อตตัญญตา (รู้ตน) คือ ผู้บริหารควรให้ครูและบุคลากรได้วิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการเรียนรู้ของตนเอง แล้วกำหนดเป้าหมายความสำเร็จ
4. มัตตัญญตา (รู้ประมาณ) คือ ผู้บริหารควรกำหนดให้มีการวางแผนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับศักยภาพของครู นักเรียน และเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. กาลัญญตา (รู้กาล) คือ ผู้บริหารควรวางแผนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาบูรณาการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเวลาเรียน
6. ปริสัญญตา (รู้ชุมชน) คือ ผู้บริหารควรสำรวจความต้องการของนักเรียนว่ามีความต้องการเรียนรู้ หรือสนใจในสาขาใด และชุมชนมีความต้องการให้มีการจัดการเรียนรู้ในสาขาใดตามบริบทของชุมชน
7. ปุคคัลญตา (รู้บุคคล) คือ ผู้บริหารควรรู้จักภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชนว่ามีความสามารถในสาขาใดบ้าง

ด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย

1. ธัมมัญญตา (รู้หลักการ) ผู้บริหารควรมีการประชุมชี้แจงถึงสาเหตุที่จำเป็นต้องมีการจัดการเรียนรู้ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างความเข้าใจให้แก่ครูและบุคลากรในการประสานความร่วมมือกับชุมชนในการจัดการศึกษา
2. อตถัญญตา (รู้จุดหมาย) ผู้บริหารควรอธิบายและสร้างความตระหนักให้ครูได้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นส่วนช่วยในการจัดการเรียนรู้
3. อตตัญญตา (รู้ตน) คือ ผู้บริหารควรสนับสนุนให้ครูและบุคลากรได้พิจารณาเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับความต้องการของนักเรียนและบริบทชุมชน
4. มัตตัญญตา (รู้ประมาณ) คือ ผู้บริหารควรส่งเสริมให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมกับการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาร่วมกับครูอย่างเหมาะสม
5. กาลัญญตา (รู้กาล) คือ ผู้บริหารควรกำหนดช่วงเวลาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเวลาเรียน

6. ปริสัญญูตา (รู้ชุมชน) คือ ผู้บริหารควรเน้นย้ำให้ครูและบุคลากร ประสานความร่วมมือกับชุมชนว่ามีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใดบ้างสามารถจะนำมาใช้จัดการเรียนรู้ให้ตรงกับความต้องการ

7. ปุคคัลญูตา (รู้บุคคล) คือ ผู้บริหารควรจัดทำข้อมูลแหล่งเรียนรู้ ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้

ด้านการประเมินผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย

1. ัมมัญญูตา (รู้หลักการ) คือ ผู้บริหารควรชี้แจงให้ครูมีความเข้าใจสาเหตุที่ต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรเปิดโอกาสให้ครูได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสม

2. อัตถัญญูตา (รู้จุดหมาย) คือ ผู้บริหารควรอธิบายให้ครูและบุคลากรได้ทราบถึงผลดีของการกำหนดระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. อัตตัญญูตา (รู้ตน) คือ ผู้บริหารควรให้ข้อมูลกับครูและบุคลากรได้พิจารณาตนเองเพื่อกำหนดกรอบระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการ

4. มัตตัญญูตา (รู้ประมาณ) คือ ผู้บริหารควรให้คำแนะนำครูและบุคลากรในการกำหนดระยะเวลาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าสามารถทำได้เพียงใด เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อจัดการเรียนรู้ในส่วนอื่น

5. กาลัญญูตา (รู้กาล) คือ ผู้บริหารควรให้ครูและบุคลากรกำหนดระยะเวลาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นก่อนการเปิดภาคเรียนเพื่อให้ทันต่อการจัดการเรียนรู้

6. ปริสัญญูตา (รู้ชุมชน) คือ ผู้บริหารควรให้ข้อมูลที่เพียงพอในการให้ครูและบุคลากรได้วิเคราะห์ความเป็นไปของชุมชนในการให้ความร่วมมือกับโรงเรียน ก่อนการกำหนดระยะเวลาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

7. ปุคคัลญูตา (รู้บุคคล) คือ ผู้บริหารควรให้ครูจัดทำรายนามผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วพิจารณาเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้านการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย

1. ัมมัญญูตา (รู้หลักการ) คือ ผู้บริหารควรสร้างความเข้าใจและสร้างความตระหนักรู้ให้กับครูและบุคลากรถึงสาเหตุและความจำเป็นในการเผยแพร่ผลงานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทราบและให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงพัฒนาต่อไป

2. อุตถัญญูตา (รู้จุดหมาย) คือ ผู้บริหารควรยกย่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาผลงานทางวิชาการเพื่อสร้างความกระตือรือร้นให้ครูได้เห็นถึงข้อดี และประโยชน์ของการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ชัดเจน

3. อัตตัญญูตา (รู้ตน) คือ ผู้บริหารควรเป็นที่ปรึกษาในแก่ครู และส่งเสริมให้ครูพิจารณาเลือกนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับความต้องการของนักเรียน

4. มัตตัญญูตา (รู้ประมาณ) คือ ผู้บริหารควรมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ปรับปรุงการดำเนินงานอย่างเหมาะสม

5. กาลัญญตา (รู้กาล) คือ ผู้บริหารควรกำหนดให้มีการปรับปรุงเมื่อดำเนินการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดการเรียนการสอนไปแล้วในระยะเวลาหนึ่ง

6. ปริสัญญตา (รู้ชุมชน) คือ ผู้บริหารควรเป็นผู้ช่วยให้แก่ครูในการเข้าถึงกรมทางวิชาการ เพื่อสร้างเครือข่ายทางวิชาการ ควรเป็นผู้ชี้แนะให้ครูและบุคลากรรู้จักกับบุคคลสำคัญในวงการการศึกษา ที่สามารถเอื้อเพื่อพื้นที่ในการเผยแพร่ผลงานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาจัดการศึกษาให้เป็นที่รู้จัก

7. ปุคคลัญตา (รู้บุคคล) คือ ผู้บริหารควรนำข้อมูลที่ได้จากการประเมินภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาในการจัดการเรียนการสอน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานต้นสังกัดของสถานศึกษาควรส่งเสริมสนับสนุนในการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในด้านการวางแผนการการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับผู้บริหารและครูในสถานศึกษาขนาดเล็ก

2. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานต้นสังกัดของสถานศึกษาควรส่งเสริมสนับสนุนให้สถานศึกษาประสานความร่วมมือกับชุมชนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการศึกษา โดยบูรณาการจัดการเรียนรู้ร่วมกับครู และกำหนดช่วงเวลาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับเวลาเรียน

3. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานต้นสังกัดของสถานศึกษาควรส่งเสริมให้มีการปรับปรุงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการจัดทำสื่อเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จในการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่น และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับโรงเรียนที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน และเปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อนำข้อมูลไปใช้พัฒนาและปรับปรุงการดำเนินงาน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์และบูรณาการการกำหนดนโยบายและแผนที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา เพื่อให้เกิดแนวทางที่ชัดเจนและให้การดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปสร้างแนวทางการดำเนินการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นระบบ มีการจัดการระบบข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนอย่างเป็นระเบียบและง่ายต่อการนำไปใช้อย่างหลากหลาย ภายใต้แนวทางการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานศึกษา หรือสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2561) *แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. เข้าถึงได้จาก <http://www.bpp.mua.go.th/main/download/plan/EducationPlan12.pdf>
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2564) *นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา*. เข้าถึงได้จาก http://backoffice.onec.go.th/uploaded/Information/2017-02-06-PolicyTeach_erwisdom.pdf
- จิราภรณ์ ขยัน. (2558). *การศึกษาบทบาทการนำแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1*. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- นิชานันท์ ต้นสุริยา (2558). *การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเรียนการสอนของครูในสถานศึกษา ชั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาญจนบุรี เขต 3*. (การค้นคว้าอิสระครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี.
- พระมหาจรรยา อภิธมมจิตโต และคณะ. (2564). *รูปแบบการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม*. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 10(4), 54-65
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. (2542, 19 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 116 ตอนที่ 74 ก, หน้า 1.
- มาลี แวเว้ซ. (2558). *การศึกษาสภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาอ่างทอง*. *วารสารวิจัยราชภัฏกรุงเก่า*, 2(2), 39-46.
- วันทนีย์ ใจเฉพา. (2562). *แนวทางการบริหารจัดการศึกษาแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลนครเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ศรีจันทร์รัตน์ กันทะวัง. (2558). *การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวการสอนเชิงประสบการณ์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา*. *วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ*, 8(1), 1-14.
- สายสุดา เตียเจริญ และคณะ. (2560). *รูปแบบการบริหารจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานศึกษา เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และความยั่งยืนของชุมชน*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.